

บทที่ ๗

บทบาทและการดำรงอยู่ของประเพณีการทำขวัญในสังคมปัจจุบัน

ในอดีตประเพณีการทำขวัญของกลุ่มคนไทย ไทยพวน และไทยเขมร แต่ละกลุ่มชน มีเอกลักษณ์และมีบทบาทภายในกลุ่มชนของตน แต่ปัจจุบันประเพณีของทั้ง ๓ กลุ่มชนได้เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นในบทนี้ ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาบทบาทของประเพณีการทำขวัญและการดำรงอยู่ของประเพณีการทำขวัญในสังคมปัจจุบัน

บทบาทของประเพณีการทำขวัญในสังคมปัจจุบัน

ประเพณีการทำขวัญของกลุ่มชนทั้ง ๓ กลุ่ม ที่ยังคงถือปฏิบัติอยู่ในปัจจุบันมีบทบาทต่อสังคม จำแนกตามลำดับความสำคัญได้ดังต่อไปนี้

๑. บทบาทเชื่อมความสัมพันธ์ของกลุ่มชน

เนื่องจากเอกสารทางประวัติศาสตร์กล่าวไว้ว่าจังหวัดฉะเชิงเทราเคยเป็นที่อยู่ของชน ๓ กลุ่ม ได้แก่ คนไทย คนลาวพวน คนเขมร มาตั้งแต่อดีต แต่ละกลุ่มชนมีความแตกต่างทางวัฒนธรรม แต่ทางราชการนำคนลาวพวนและคนเขมรมาตั้งบ้านเรือนอยู่ร่วมกับคนไทยจนกลมกลืนเป็นคนไทย ก่อให้เกิดความสามัคคี และช่วยเชื่อมความสัมพันธ์ของกลุ่มชน แบ่งเป็น ๓ ระดับ ได้แก่ ระดับครอบครัว ระดับภายในกลุ่มชน และระดับระหว่างกลุ่มชน

๑.๑ ระดับครอบครัว ความสัมพันธ์ของคนภายในครอบครัวถือว่าเป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์ลำดับแรกของคน ความสัมพันธ์ดังกล่าวเห็นได้จากพิธีทำขวัญติดสีกใหม่ของทั้ง ๓ กลุ่มชน ซึ่งเป็นพิธีทำขวัญที่จัดอยู่ในวงจำกัดภายในครอบครัวและญาติผู้ใหญ่ที่ใกล้ชิด เพียงไม่กี่คนมาเรียกขวัญและอวยพรให้แก่ติดสีกใหม่ นับว่าเป็นพิธีที่ช่วยเสริมสร้างให้เกิดความรักความอบอุ่นภายในครอบครัว

๑.๒ ระดับภายในกลุ่มชน หมายถึงพิธีทำขวัญที่ทำเฉพาะคนในหมู่บ้านเดียวกัน พิธีทำขวัญนาค และพิธีทำขวัญบ่าวสาว ช่วยเชื่อมความสัมพันธ์ภายในกลุ่มชนซึ่งเป็นชาติพันธุ์เดียวกัน เพราะเป็นประเพณีที่มีการเลี้ยงสมโภชซึ่งทุกคนในหมู่บ้านจะมารวมตัวกันที่บ้านงาน ทั้งยังมีการร่วมแรงร่วมใจโดยฝ่ายแม่บ้านของแต่ละครอบครัวเกือบทั้งหมู่บ้านมาช่วยกันทำอาหารเลี้ยงดูผู้เข้าร่วมพิธี พิธีทำขวัญนาคและพิธีทำขวัญบ่าวสาวจึงมีส่วนช่วยสร้างความสัมพันธ์ให้กับคนภายในกลุ่มชนอันนำไปสู่ความสามัคคีของคนในกลุ่มชนเดียวกันด้วย โดยเฉพาะขั้นตอนการเดินเหล้าโดยใช้เปียนดาสะลา (พานเดินเหล้า) ในพิธีทำขวัญบ่าวสาวของคนไทยเขมร เป็นตัวอย่างที่เห็นได้ชัดในเรื่องการก่อให้เกิดความสามัคคีภายในกลุ่มชน ที่บรรดาเครือญาติของ

คู่บ่าวสาวนั่งล้อมกันเป็นวง เมื่อกล่าวคำแชนจะตุมเสร็จในแต่ละครั้ง ผู้ร่วมพิธีจะจับเกล้าและ เวียนเปียนดาสะลาไปทางขวา ระหว่างส่งเปียนดาสะลาให้กัน ญาติทั้งสองฝ่ายก็จะพูดคุยกันเพื่อ สร้างความสนิทสนมคุยเคย

๑.๓ ระดับระหว่างกลุ่มชน การรวมตัวกันระหว่างกลุ่มชนในพิธีทำขวัญเห็นได้ชัด ในตำบลหนองยาว อำเภอพนมสารคาม ซึ่งมีคนไทย ไทยพวน และไทยเขมรตั้งบ้านเรือนสลับกัน เมื่อบ้านใดจัดงานบวชหรืองานแต่งงาน เจ้าภาพจะเชิญคนกลุ่มชนต่าง ๆ ในตำบลมาร่วมงาน นอกจากนี้หมอขวัญของแต่ละกลุ่มชนมีการจ้างให้ไปทำพิธีที่หมู่บ้านใกล้เคียงกัน เช่น พิธีทำขวัญนาคน ที่นิยมจัดในเดือน ๔ ถึง เดือน ๖ หรือพิธีทำขวัญบ่าวสาวที่นิยมจัดในเดือน ๔ และ เดือน ๖ แต่ละ หมู่บ้านจะจัดงานบวชและงานแต่งงานกันหลายแห่ง ทำให้หมอขวัญมีงานมาก บ่อยครั้งที่เจ้าภาพ กลุ่มชนอื่นต้องมาจ้างหมอขวัญอีกกลุ่มชนหนึ่งที่อยู่หมู่บ้านติดกันหรือใกล้เคียงกันไปทำพิธีให้ใน พิธีทำขวัญนาคนและพิธีทำขวัญบ่าวสาวที่ช่วยสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชน

๒. บทบาทให้กำลังใจและความอบอุ่นใจ

พิธีทำขวัญทุกพิธีล้วนแต่ให้กำลังใจและความอบอุ่นใจ พิธีทำขวัญที่เกี่ยวกับชีวิต ได้แก่ พิธีทำขวัญนาคน พิธีทำขวัญทิดสักใหม่ และพิธีทำขวัญบ่าวสาว เป็นพิธีที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง สถานภาพของคน ช่วงระหว่างที่เปลี่ยนสถานภาพนี้ ทำให้คนขาดความมั่นใจและกลัวที่จะเผชิญ กับสถานภาพใหม่ การประกอบพิธีทำขวัญโดยใช้หมอขวัญเป็นผู้ประกอบพิธีร่วมกับพ่อแม่ ญาติ พี่น้อง ตลอดจนเพื่อนฝูง จึงช่วยให้คนผู้นั้นเกิดกำลังใจและความอบอุ่นใจจากผู้เข้าร่วมพิธี และ ช่วยเสริมความเชื่อมั่นว่าสามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานภาพใหม่ได้ ส่วนพิธีที่เกี่ยวกับการ เกษตรกรรม ได้แก่ พิธีทำขวัญข้าวตอนข้าวตั้งท้อง และตอนขนข้าวขึ้นยุ้ง ซึ่งเป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับ การทำมาหากินและเรื่องความอุดมสมบูรณ์ ชาวนาจะกล่าวอ้อนวอนแม่โพสพขอให้ได้ข้าว อุดมสมบูรณ์ ให้ฤดูกาลปลูกข้าวในปีถัดไปได้ผลผลิตดี ตลอดจนขอให้แม่โพสพช่วยดูแลข้าวในยุ้ง ให้พ้นจากสัตว์ที่จะมากินข้าว และเชื่อว่าแม่โพสพจะให้ตามคำขอนั้น เป็นสิ่งที่ช่วยให้กำลังใจแก่ ชาวนาและมีความหวังว่าจะได้สมดังความปรารถนาที่ขอไว้ นับว่าพิธีทำขวัญข้าวเป็นภูมิปัญญา ของคนโบราณที่แฝงข้อคิดไว้ในพิธีเพื่อเตือนให้ชาวนาดูแลรักษาข้าวตั้งแต่กระบวนการปลูกจนถึง การเก็บรักษาข้าวไว้ในยุ้ง ซึ่งปัจจุบันเหลือพิธีทำขวัญข้าวที่ยังถือปฏิบัติอยู่ ๒ พิธี ได้แก่ พิธี ทำขวัญข้าวตอนข้าวตั้งท้องซึ่งเป็นพิธีที่มีจุดประสงค์เพื่อให้ได้ผลผลิตสูงสุด และพิธีทำขวัญข้าว ตอนขนข้าวขึ้นยุ้งซึ่งเป็นพิธีที่มีจุดประสงค์เพื่อการบริโภคสูงสุด เห็นได้จากการเก็บเมล็ดข้าวที่ ตกหล่นที่ลานนวดข้าวในการขนข้าวเข้ายุ้งในเที่ยวสุดท้ายของคนไทยพวน

๓. บทบาทในการสั่งสอนจริยธรรมและศีลธรรม

พบมากในพิธีทำขวัญที่เกี่ยวกับชีวิต เพราะเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญของชีวิต โดยเฉพาะพิธีทำขวัญนาคและพิธีทำขวัญบ่าวสาว บททำขวัญนาคและบททำขวัญบ่าวสาว มีเนื้อหาว่าด้วยการสอนเป็นส่วนมาก เพื่อให้คนได้ปรับตัวเข้ากับสถานภาพใหม่ควบคู่กับการสอนจริยธรรมและศีลธรรมไปด้วยกัน บททำขวัญนาคสอนให้ผู้ชายทำหน้าที่บวชเพื่อทดแทนพระคุณของพ่อแม่และสืบทอดศาสนา มีความกตัญญูต่อพ่อแม่ และสอนด้านความประพฤติก่อนบวชและขณะบวชเป็นพระสงฆ์ โดยเฉพาะการสอนเรื่องบวชเพื่อทดแทนพระคุณพ่อแม่ หมอขวัญได้กล่าวซ้ำหลายครั้ง (ดูที่ภาคผนวก ก., หน้า ๔๐๔) บททำขวัญบ่าวสาวสอนคู่แต่งงานในเรื่องหน้าที่ของสามีภรรยา ส่วนมากจะสอนภรรยามากกว่าสามี โดยสอนให้เป็นแม่บ้านที่ดี จัดหาเครื่องใช้บนเรือน ทำอาหารให้เป็น และอย่าออกไปเที่ยวเล่นตอนกลางคืน ตลอดจนสอนให้ทั้งสองคนเกรงใจกัน มีน้ำใจให้กัน ระมัดระวังเรื่องการพูดจา และไหว้พระก่อนนอน (ดูที่ภาคผนวก ก., หน้า ๔๑๙) พิธีการทำขวัญที่เกี่ยวกับชีวิตจึงเปรียบเสมือนวิธีการสอนคนให้ดำเนินไปตามครรลองที่ถูกต้อง ซึ่งเป็นการขัดเกลาคคนในสังคมให้อยู่ในความระเบียบเรียบร้อย และสะท้อนให้เห็นระบบอาวุโสในสังคมไทยที่ผู้มีอายุน้อยให้ความเคารพนอบน้อมและเชื่อฟังผู้อาวุโสกว่า

๔. บทบาทควบคุมสังคม

ทั้ง ๓ กลุ่มชน ต่างมีความเชื่อเรื่องผีซึ่งเป็นรากเหง้าของศาสนาดั้งเดิมแทรกอยู่ร่วมกับศาสนาพุทธ เห็นได้จากก่อนประกอบพิธีทำขวัญนาคของทุกกลุ่มชน นาคจะต้องไปกราบไหว้ศาลประจำหมู่บ้านเพื่อบอกกล่าวให้เจ้าพ่อเจ้าแม่ได้รับรู้ หรือพิธีทำขวัญบ่าวสาวที่ทุกกลุ่มมีขั้นตอนการเช่นไหว้ผีปู่ย่าตายายเพื่อบอกกล่าวให้รับรู้และมาร่วมพิธี โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องผีปู่ย่าตายายของคนไทยเขมรที่ให้ความเคารพยำเกรงมากกว่ากลุ่มชนอื่น เพราะเชื่อว่าเป็นผีที่มีฤทธิ์มาก สามารถให้คุณและโทษได้ เห็นได้ชัดในพิธีทำขวัญบ่าวสาวกรณี “ผีดผี” ซึ่งเกิดจากการพานี้หรือดักลอบได้เสียกัน ถือว่าเป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้องตามประเพณี คนไทยเขมรเชื่อว่าจะทำให้ผีปู่ย่าตายายไม่พอใจ และลงโทษแก่ผู้ที่ได้เสียกันหรือคนในครอบครัวทั้งสองฝ่ายจนถึงขั้นเสียชีวิตได้ เพราะไม่บอกกล่าวให้รับรู้ก่อน ความเชื่อดังกล่าวนี้เองที่ทำให้พ่อแม่และญาติของฝ่ายชายและฝ่ายหญิงเกิดความเกรงกลัว จึงต้องตามผู้ชายและผู้หญิงที่หนีตามกันไปหรือดักลอบได้เสียกันกลับมาทำพิธีทำขวัญบ่าวสาว หรือเรียกสั้น ๆ ว่า “พิธีชมา” ซึ่งได้ตัดลดขั้นตอนพิธีทำขวัญบ่าวสาวบางขั้นตอน เพราะมีจุดประสงค์หลักอยู่ที่พิธีชมาจะตุ้มในพิธีทำขวัญ เพื่อบอกกล่าวให้ผีปู่ย่าตายายรับรู้และให้อภัยกับการกระทำที่ผิดพลาดไป พิธีชมาจึงเป็นเหมือนเครื่องมือควบคุมพฤติกรรมทางสังคมให้ดำเนินไปตามครรลองประเพณีที่ถูกต้องโดยอาศัยความเชื่อเรื่องผีปู่ย่า

ตายายรักษาแบบแผนของกลุ่มชน ขณะเดียวกันก็ช่วยสร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับกลุ่มชน เพราะความเชื่อเรื่องผีปู่ตายายหรือที่เรียกว่า "ผีเขื้อ" ของคนไทยเขมรเป็นความเชื่อที่คนไทยเขมรให้ความเคารพนับถืออย่างเคร่งครัดและเกรงกลัวมากกว่ากลุ่มชนอื่น ดังนั้นจึงพบคนไทยเขมรแต่งงานข้ามชาติพันธุ์กันน้อย นิยมแต่งงานในหมู่ด้วยกัน เพราะความเชื่อเรื่องผีปู่ตายายของคนไทยเขมรเป็นผีที่ "แรง" (มีฤทธิ์และอำนาจมาก) เมื่อกลุ่มชนอื่นแต่งงานกับคนไทยเขมรก็ต้องถือว่าเป็นเชื้อสายของผีเขื้อด้วย ซึ่งเป็นที่รู้จักในกลุ่มคนไทยและไทยพวน จึงทำให้คนไทยและไทยพวนกลัวเกรง ไม่อยากเข้าไปเกี่ยวดองด้วย ต่างจากคนไทยและไทยพวนที่นิยมแต่งงานด้วยกันมากกว่า เพราะความเชื่อเรื่องผีปู่ตายายไม่เคร่งครัด

๕. บทบาทให้ความเพลิดเพลิน

พิธีทำขวัญนาคซึ่งมีทั้งหมอขวัญผู้ชายและหมอขวัญผู้หญิงร้องสลับบทกันเป็นพิธีทำขวัญพิธีเดียวในปัจจุบันที่ให้ความเพลิดเพลินแก่ผู้เข้าร่วมพิธี เพราะคล้ายกับการชมเพลงโต้ตอบ เช่น เพลงช้อย เพลงอีแซว เป็นต้น โดยเฉพาะตอนบทปฏิสนธิ หมอขวัญผู้หญิงจะแสดงความรู้สึกเจ็บท้องก่อนคลอดลูกด้วยน้ำเสียงโหยหวน บางครั้งหมอขวัญผู้หญิงก็เรียกผู้เข้าร่วมพิธีที่รู้จักกันเข้ามาพูดคุยให้เกิดความสนุกสนานครื้นเครง หรือในตอนที่หมอขวัญผู้หญิงเรียกเงินจากเจ้าภาพก็สร้างความสนุกให้กับผู้ร่วมพิธี เพราะเจ้าภาพต้องการจ่ายเงินให้หมอขวัญน้อย แต่ผู้ร่วมพิธีที่นั่งรอบวงจะยุแหย่เจ้าภาพให้จ่ายเงินมาก ๆ

การดำรงอยู่ของประเพณีการทำขวัญในสังคมปัจจุบัน

จากการศึกษาพบว่าขึ้นอยู่กับปัจจัยหลัก ๖ ประการ ที่ทำให้ประเพณีการทำขวัญดำรงอยู่ได้ ได้แก่ ความเชื่อเรื่องขวัญ ค่านิยมเรื่องระบบอาวุโสและความกตัญญู จำนวนหมอขวัญ ภาษาในบททำขวัญ พิธีกรรมที่เอื้อต่อการทำขวัญ และสภาพชุมชนและขนาดชุมชน

๑. ความเชื่อเรื่องขวัญ

ทั้ง ๓ กลุ่มชน มีความเชื่อเรื่อง "ขวัญ" เหมือนกัน คือ เชื่อว่าเมื่อขวัญของคน วัว ควาย เกวียน ข้าว เส้า เป็นต้น หนีหายไปแล้วก็ต้องเรียกเอาขวัญนั้นกลับมา โดยเฉพาะขวัญของคน เชื่อว่ามีความสำคัญต่อชีวิต เพราะถ้าขวัญไม่กลับมาอาจทำให้คนนั้นล้มป่วยหรือเสียชีวิตได้ ดังนั้นจึงต้องประกอบพิธีทำขวัญเพื่อเรียกเอาขวัญกลับเข้ามาสู่ร่างกายคน ในปัจจุบันความเชื่อเรื่องขวัญที่ยังคงอยู่ส่วนใหญ่เป็นขวัญที่เกี่ยวกับคน สังเกตได้จากพิธีทำขวัญนาค พิธีทำขวัญทิดลี้กใหม่ และพิธีทำขวัญบ่าวสาว ซึ่งเป็นพิธีทำขวัญที่เกี่ยวกับชีวิต สามารถดำรงอยู่ได้ในทุกกลุ่มชน เพราะเป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของคนซึ่งเป็นเรื่องของกรรมเตรียมตัวเปลี่ยนแปลง

สถานการณ์ของคนโดยตรง อีกทั้งทุกกลุ่มมีความเชื่อเรื่องขวัญที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาและผีปู่ย่าตายายเหมือนกัน เช่น พิธีทำขวัญนาครที่สังคมเชื่อว่าผู้ชายทุกคนต้องบวชเพื่อทดแทนพระคุณของพ่อแม่ หรือความเชื่อเรื่องผีปู่ย่าตายายเข้ามาเกี่ยวข้องกับพิธีทำขวัญบ่าวสาวเหมือนกัน โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องผีปู่ย่าตายายของคนไทยเขมรที่เคร่งครัดกว่ากลุ่มชนอื่น ที่ต้องบอกกล่าวให้รับรู้ในพิธีทำขวัญที่เกี่ยวข้องชีวิต เพราะเชื่อว่าถ้าไม่บอกกล่าวให้ผีปู่ย่าตายายรับรู้ ผีปู่ย่าตายายจะไม่พอใจและลงโทษแก่ผู้รับขวัญและญาติ นอกจากนี้ยังมีพิธีทำขวัญบางพิธีที่พบได้ในบางกลุ่มชน เช่น พิธีทำขวัญจุก ที่พบได้ในกลุ่มคนไทยเขมรที่ตำบลดงน้อย เพราะคนในชุมชนยังเชื่อว่าการไว้ผมจุกเป็นพิธีที่ช่วยเรียกขวัญของเด็กที่ไว้ผมจุกให้กลับมา ขณะเดียวกันความเชื่อเรื่องการไว้ผมจุกของกลุ่มชนอื่นพบได้น้อยมากเพราะความเจริญก้าวหน้าทางการแพทย์แผนใหม่ ส่วนพิธีทำขวัญประเภทอื่นที่มักเกี่ยวกับการเกษตรกรรม ได้แก่ พิธีทำขวัญวัวควาย พิธีทำขวัญเกวียน และพิธีทำขวัญข้าว ได้เลิกถือปฏิบัติกันเป็นส่วนใหญ่แล้ว เนื่องจากความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ยกเว้นพิธีทำขวัญข้าวตอนข้าวตั้งท้อง และพิธีทำขวัญข้าวตอนขนข้าวขึ้นยุ้ง ที่ยังคงถือปฏิบัติอยู่ในบางครอบครัว

๓. ค่านิยมเรื่องระบบอาวุโสและความกตัญญู

ค่านิยมเป็นเครื่องบ่งบอกให้รู้ว่ากลุ่มชนหรือชุมชนใดชื่นชอบหรือยอมรับสิ่งใดในสังคม จากการศึกษาบททำขวัญและพิธีทำขวัญ พบค่านิยมที่พบอยู่ทั้ง ๓ กลุ่มชน ได้แก่ ความเคารพนบถนอบต่อผู้อาวุโส และความกตัญญู สามารถพบได้ในพิธีทำขวัญนาคร พิธีทำขวัญทิดสีกใหม่ พิธีทำขวัญบ่าวสาว และพิธีทำขวัญข้าวตอนข้าวตั้งท้อง ค่านิยมเรื่องการเคารพนบถนอบต่อผู้อาวุโส พบในพิธีทำขวัญที่เกี่ยวข้องชีวิต เห็นได้จากบรรยากาศในการประกอบพิธีที่ผู้ร่วมพิธีทุกคนมีกิริยาสำรวมเพื่อให้เกียรติแก่หมอขวัญ หรือในขั้นตอนการประกอบพิธีที่ผู้รับขวัญแสดงความเคารพและนอบน้อมต่อหมอขวัญขณะประกอบพิธี และต่อผู้ร่วมพิธีที่เป็นพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ในขณะที่ผูกข้อมือและอวยพรให้แก่ผู้รับขวัญ ส่วนค่านิยมเรื่องความกตัญญูพบในพิธีทำขวัญนาครและพิธีทำขวัญข้าวตอนข้าวตั้งท้อง พิธีทำขวัญนาครแสดงผ่านออกทางบททำขวัญนาครที่หมอขวัญได้กล่าวถึงพระคุณของพ่อแม่ที่ได้ลำบากเลี้ยงดูแลนาคตั้งแต่เกิดมาจนได้บวช ดังนั้นนาคจะต้องทดแทนพระคุณพ่อแม่ด้วยการบวช และเลี้ยงดูพ่อแม่เป็นอย่างดีหลังจากสึกแล้ว นอกจากนี้ยังแสดงผ่านออกทางขั้นตอนที่แม่ลูบหลังให้นาคขณะที่หมอขวัญกล่าวบทเรียกขวัญ ทำให้นาครู้สึกซาบซึ้งและตื้นตันใจในพระคุณของพ่อแม่จนบางครั้งนาคกลืนน้ำตาไว้ไม่อยู่ ส่วนพิธีทำขวัญข้าวตอนข้าวตั้งท้องชาวนาได้แสดงความกตัญญูรู้คุณต่อแม่โพสพด้วยการนำเครื่องเซ่นที่นิยมใช้ผลไม้รสเปรี้ยวมาเช่น ไข่แม่โพสพ และกล่าวอัญเชิญเรียกแม่โพสพให้มากินเครื่องเซ่นด้วยถ้อยคำอันไพเราะ ค่านิยมดังกล่าวในสังคมเป็นเครื่องค้ำจุนให้ประเพณีการทำขวัญดำรงอยู่ได้

๓. จำนวนหมอขวัญ

ถ้าหมู่บ้านใดมีจำนวนหมอขวัญน้อยและไม่มีผู้สืบทอดแล้ว พิธีทำขวัญต่าง ๆ แบบเดิมของหมู่บ้านนั้นก็มีโอกาสสูงที่จะเลิกทำหรือสูญหายไป บางหมู่บ้านไม่มีหมอขวัญหรือมีหมอขวัญจำนวนน้อย ทำให้ไม่เพียงพอต่อความต้องการ เจ้าภาพจะยืมหมอขวัญจากกลุ่มชนอื่น เห็นได้ชัดในตำบลหนองยาวที่มีหมอขวัญไทยพวนจำนวนน้อย เมื่อถึงช่วงที่นิยมบวชหรือแต่งงาน มักจ้างหมอขวัญไทยไปประกอบพิธีให้ ทำให้เกิดการถ่ายทอดพิธีทำขวัญแบบไทยเข้าสู่หมู่บ้านคนไทยพวนจนเป็นที่นิยม ส่วนหมอขวัญผู้สืบทอดนั้นปัจจุบันทุกหมู่บ้านเกือบไม่มีผู้สืบทอด เหลือแต่หมอขวัญที่มีอายุมาก หากมีผู้สืบทอด ผู้สืบทอดก็มักเกี่ยวข้องกับวัด เช่น ดำรงตำแหน่งเป็นมัคทายกของวัด หรือกรรมการวัด เป็นต้น สาเหตุที่หาผู้สืบทอดได้ยาก เพราะรายได้ที่น้อยและจำนวนงานที่มีไม่สม่ำเสมอของหมอขวัญ จึงเป็นอาชีพที่ไม่จูงใจคนรุ่นใหม่ ตลอดจนค่านิยมของวัยรุ่นที่ว่า เป็นพิธีที่ล้าสมัย ส่งผลให้แนวโน้มของพิธีทำขวัญที่ถือปฏิบัติในสังคมลดลง

๔. ภาษาในบททำขวัญ

ประเพณีการทำขวัญประกอบด้วย ๒ ส่วนหลัก ได้แก่ บททำขวัญ และพิธีกรรม จากการศึกษาพบว่าบททำขวัญเปลี่ยนแปลงเป็นไทยได้ง่ายกว่าพิธีกรรม เห็นได้จากทั้งสำนวน मुखปาสูระ (ภาษาพุด) และสำนวนลายลักษณ์ (ภาษาเขียน) ของหมอขวัญไทยเขมรทั้งหมดและหมอขวัญไทยพวนส่วนใหญ่ได้เปลี่ยนมาใช้เป็นภาษาไทย ตัวอย่างที่เห็นชัดเจน คือ บททำขวัญ บ่าวสาว ที่หมอขวัญทั้ง ๓ กลุ่ม ใช้ตำราเล่มเดียวกันสำหรับใช้กล่าวในพิธีทำขวัญ ส่วนสาเหตุที่พิธีกรรม เช่น เครื่องประกอบพิธี ขั้นตอนการประกอบพิธี เปลี่ยนแปลงได้ยากกว่าบททำขวัญ เพราะมีบริบททางสังคมเข้ามาเกี่ยวข้อง ได้แก่ ความเชื่อเรื่องผีปู้ยาดายาย โดยเฉพาะพิธีกรรมของคนไทยเขมรที่มีความเชื่อเรื่องผีปู้ยาดายายอย่างเคร่งครัดเข้ามาเกี่ยวข้อง ทำให้สามารถดำรงพิธีกรรมได้มากกว่ากลุ่มคนไทยพวนที่มีความเชื่อเรื่องผีปู้ยาดายายน้อยกว่า

น่าสังเกตว่า คนไทยและไทยพวนมีความใกล้ชิดกันมากกว่า และมีทัศนคติที่ไม่ค่อยดีนักกับคนไทยเขมร ถือว่าคนไทยเขมรเป็นกลุ่มชนที่ต่ำต้อยกว่าในสังคม ส่วนหนึ่งน่าจะเกิดจากความแตกต่างทางด้านภาษาที่ภาษาเขมรต่างจากภาษาไทยและภาษาพวนซึ่งอยู่ในตระกูลภาษาเดียวกัน อีกทั้งยังเกิดจากปัญหาทางการเมืองในอดีตที่ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ชี้ให้เห็นว่าคนไทยเขมรมีฐานะทางสังคมต่ำกว่าคนไทยพวนดังที่ อมรา พงศาพิชญ์ แสดงความเห็นว่าเป็นสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ฐานะของคนไทยเขมรในไทยไม่ต่างไปจากฐานะของคนลาวในประเทศไทยมาก ข้อแตกต่างอยู่ที่ว่าผู้ปกครองของเขมรมีฐานะทางการเมืองไม่มั่นคง บางครั้งก็ฝักใฝ่ฝ่ายไทย บางครั้งก็ฝักใฝ่ฝ่ายพวน แต่คนลาวนั้นอยู่ข้างไทยเป็นส่วนใหญ่ ฉะนั้นเมื่อเปรียบเทียบกับแล้ว

คนลาวจึงมีฐานะเหมือนเป็นคนไทย แต่คนเขมรนั้นดูจะมีฐานะแตกต่างจากคนไทยมากกว่า คนลาว^๑ ด้วยสาเหตุดังกล่าวทำให้คนไทยเขมรรุ่นใหม่จึงพูดภาษาไทยกันหมด เพราะไม่ต้องการให้กลุ่มชนอื่นเรียกว่า “คนเขมร” หรือแม้แต่หมอขวัญไทยเขมรหลายคน เมื่อจะกล่าวบทแขนงจะตม ในพิธีทำขวัญที่เกี่ยวกับชีวิต ได้แปลบทแขนงจะตมจากภาษาเขมรเป็นภาษาไทย เพื่อต้องการให้คนไทยเข้าใจความหมายและเปลี่ยนแปลงทัศนคติให้คนไทยยอมรับว่าคนไทยเขมรเป็น “คนไทย” เหมือนกัน^๒

สาเหตุความใกล้ชิดของคนไทยพวนที่มีต่อคนไทย และทัศนคติที่คนไทยมองคนไทยเขมร ห้างเหินกว่าคนไทยพวน ทำให้คนไทยพวนและไทยเขมรรุ่นใหม่มีแนวโน้มจะพูดภาษาไทยกันหมด นอกเหนือจากสาเหตุที่เข้าศึกษาในระบบทางราชการที่ใช้ภาษาไทยเป็นสื่อการสอน จากเหตุ ดังกล่าวข้างต้นจึงส่งผลให้บททำขวัญภาษาเขมรของหมอขวัญไทยเขมรที่เคยมีสูญหายไป

เมื่อพิจารณาประเพณีการทำขวัญของทั้ง ๓ กลุ่มชน ที่ประกอบด้วย “บททำขวัญ” และ “พิธีกรรม” แล้ว แสดงให้เห็นว่า “บททำขวัญ” ของกลุ่มคนไทยพวนและไทยเขมรได้ถูกกลืนเป็น ไทยเกือบหมดแล้ว เหลือเพียงแต่ “พิธีกรรม” ที่ยังคงแสดงความเป็นเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ไว้ และในอนาคตก็มีแนวโน้มว่าพิธีกรรมที่บอกถึงเอกลักษณ์ของกลุ่มชนไทยพวนและไทยเขมรจะ กลายเป็นไทยมากขึ้น

๕. พิธีกรรมที่เอื้อต่อการทำขวัญ

พิธีกรรมสามารถอนุรักษ์พิธีทำขวัญได้ เห็นได้จากพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิต ได้แก่ พิธีบวช และพิธีแต่งงาน ซึ่งพิธีทำขวัญนาคและพิธีทำขวัญบ่าวสาวเป็นส่วนหนึ่งในพิธีกรรม ดังกล่าว เมื่อคนยังนับถือพุทธศาสนา มีความเชื่อเรื่องการบวชอยู่ และยังคงจัดงานแต่งงาน พิธี ทำขวัญนาคและพิธีทำขวัญบ่าวสาวก็ยังคงสามารถดำรงอยู่ได้ หรือในพิธีทำขวัญที่เกี่ยวกับการเกษตรกรรม ดังเช่นพิธีสู่ขวัญข้าวตอนข้าวตั้งท้องของคนไทยพวน ซึ่งหมู่บ้านส่วนใหญ่จะทำ พิธีกันในวันแรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๙ ซึ่งตรงกับวันสารทพวนและงานบุญห่อข้าวประดับดินซึ่งเป็นหนึ่งใน ฮีตสิบสองที่ต้องถือปฏิบัติ คนไทยพวนจะมารวมตัวกันที่วัดเพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ ล่วงลับไปแล้ว ห่อข้าวประดับดินนี้ใช้เป็นเครื่องประกอบพิธีในพิธี ทำขวัญข้าวตอนข้าวตั้งท้อง จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวมาแล้วในบทที่ ๖ แสดงให้เห็นว่าคนไทยพวนแต่เดิมอาศัย

^๑อมรา พงศาพิชญ์, ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (กระบวนทัศน์และบทบาทในประชาสังคม). พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๖๕.

^๒สัมภาษณ์ ประหยัด จาบกุล, ๘ มกราคม ๒๕๔๔.

อยู่บนที่สูง เคยชินกับการปลูกข้าวไร่ที่ใช้พันธุ์ข้าวเบา เมื่ออพยพมาตั้งถิ่นฐานในที่ลุ่ม ได้เปลี่ยนมาทำนาปีและนาปรัง เพื่อให้เหมาะกับสภาพภูมิประเทศซึ่งเป็นที่ลุ่มที่ต้องใช้พันธุ์ข้าวหนักซึ่งออกรวงช้ากว่าพันธุ์ข้าวเบา ทำให้ช่วงเวลาที่ข้าวตั้งท้องไม่ตรงกับพิธีสู่ขวัญข้าวตั้งท้องแต่เดิม แม้ว่าในวันสารทพวงข้าวจะไม่ตั้งท้อง แต่ยังคงพบเห็นคนไทยพวงบางครอบครัวทำพิธีสู่ขวัญข้าวตอนข้าวตั้งท้อง ประเพณีสารทพวงจึงเป็นสิ่งเตือนใจให้คนไทยพวงระลึกถึงการทำพิธีสู่ขวัญข้าวตอนข้าวตั้งท้อง ถึงแม้ว่าจะไม่ตรงกับช่วงที่ข้าวตั้งท้องก็ตาม นับว่าประเพณีสารทพวงได้ทำหน้าที่อนุรักษ์พิธีสู่ขวัญข้าวตอนข้าวตั้งท้อง และใช้เป็นหลักฐานสำคัญแสดงให้เห็นร่องรอยวิถีชีวิตในวัฒนธรรมข้าวของคนไทยพวงเมื่อแรกอพยพมาตั้งถิ่นฐานที่ยังคงเหลืออยู่ในปัจจุบัน

๖. สภาพชุมชนและขนาดชุมชน

ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่วิจัยที่ตำบลหนองยาวซึ่งมีกลุ่มคนไทย ไทยพวง และไทยเขมร ตั้งบ้านเรือนสลับกัน โดยมีคนไทยเป็นชนส่วนใหญ่ ที่ตำบลเมืองเก่าซึ่งมีกลุ่มคนไทยพวงตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นกลุ่มใหญ่ และที่ตำบลดงน้อยซึ่งมีกลุ่มคนไทยเขมรกลุ่มใหญ่ตั้งบ้านเรือนรวมกันอยู่อย่างเป็นเอกเทศ

จากการศึกษาพบว่าประเพณีการทำขวัญของคนไทยพวงและไทยเขมรที่ตำบลหนองยาวมีแนวโน้มถูกกลืนกลายเป็นแบบไทยสูงกว่าพื้นที่อื่น เห็นได้จากบททำขวัญและพิธีทำขวัญที่เกี่ยวกับชีวิตได้เปลี่ยนแปลงเป็นแบบธรรมเนียมไทยเกือบหมด โดยเฉพาะคนไทยเขมรซึ่งมีเพียงหมู่บ้านเดียว คือ บ้านต้นนา เป็นกลุ่มชนที่มีจำนวนประชากรน้อยที่สุดในตำบลและทำบุญที่วัดเดียวกันกับคนไทย คนไทยเขมรจึงต้องปรับตัวให้เข้ากับคนไทย ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือ พิธีทำขวัญทิดสีกใหม่ที่ทำพิธีตามแบบอย่างธรรมเนียมไทยทุกประการ ต่างจากคนไทยเขมรที่ตำบลดงน้อยที่ยังคงถือธรรมเนียมปฏิบัติแบบดั้งเดิม เพราะเป็นชนกลุ่มใหญ่ที่มีลักษณะอนุรักษ์นิยม ส่วนคนไทยพวงที่ตำบลเมืองเก่า ถึงแม้ว่าเป็นชนกลุ่มใหญ่ของตำบล แต่มีลักษณะเป็นสังคมเปิด เพราะที่ตั้งล้อมรอบด้วยหมู่บ้านคนไทย อีกทั้งยังตั้งอยู่ติดกับตัวอำเภอพนมสารคามที่มีความเจริญและมีคนไทยจำนวนมาก จึงทำให้มีการติดต่อค้าขายและมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับคนไทย ตลอดจนหมอขวัญไทยพวงออกไปประกอบพิธีให้กับคนไทยบ่อยครั้ง ทำให้คนไทยพวงและหมอขวัญไทยพวงยอมรับและรับพิธีทำขวัญแบบธรรมเนียมไทยมาถือปฏิบัติกัน ตรงข้ามกับคนไทยเขมรที่ตำบลดงน้อยที่เป็นชนกลุ่มใหญ่ ตั้งบ้านเรือนเป็นเอกเทศ และอยู่ห่างไกลจากความเจริญ ทำให้ยังคงดำรงพิธีทำขวัญแบบเดิมไว้ได้ ตัวอย่างเช่น พิธีทำขวัญจุก ที่พบได้ที่นี้เพียงแห่งเดียว

สรุปได้ว่าบทบาทของประเพณีทำขวัญที่กลุ่มคนไทย ไทยพวน และไทยเขมรยังถือปฏิบัติ อยู่เหมือนกัน ได้แก่ พิธีทำขวัญนาค พิธีทำขวัญทิดสีกใหม่ พิธีทำขวัญบ่าวสาว พิธีทำขวัญข้าว ตอนข้าวตั้งท้องและตอนชนข้าวขึ้นยุ้ง มีบทบาทต่อคนในสังคมที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ โดยเฉพาะบทบาทเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชน ช่วยประสานและลดความแตกต่างทาง ชาติพันธุ์โดยกลืนเป็น “คนไทย” โดยอาศัยศาสนาพุทธและภาษาไทยที่ใช้ร่วมกัน ตลอดจนความที่ เป็นชนกลุ่มเล็กในกลุ่มชนใหญ่ซึ่งเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมให้เหมือนกับชนกลุ่มใหญ่ซึ่งเป็นคนไทย เห็นได้ชัดในตำบลหนองยาว ประเพณีการทำขวัญจึงเป็นตัวประสานให้เกิดความกลมกลืนกันอัน นำไปสู่การร่วมมือและพึ่งพากันระหว่างกลุ่มชน นอกเหนือจากอาศัยวิถีติดต่อกันด้วยความ สัมพันธ์ทางเครือญาติ ขณะเดียวกันแต่ละกลุ่มชนก็ยังคงรักษาเอกลักษณ์ของกลุ่มชนแสดงออก ทาง “พิธีกรรม” มากกว่า “บททำขวัญ”

ด้านการดำรงอยู่ของประเพณีการทำขวัญในปัจจุบันพบว่าขึ้นอยู่กับปัจจัย ๖ ประการ ได้แก่ ความเชื่อเรื่องขวัญ ค่านิยมเรื่องระบบอาวุโสและความกตัญญู จำนวนหมอลำขวัญ ภาษาใน บททำขวัญ พิธีกรรมที่เอื้อต่อการทำขวัญ และสภาพชุมชนและขนาดชุมชน แต่ปัจจัยที่น่าจะส่งผล มากที่สุด คือ ความเชื่อเรื่องขวัญ จำนวนหมอลำขวัญและผู้สืบทอด และสภาพชุมชนและขนาด ชุมชน ที่มีความสัมพันธ์กัน เพราะถ้าคนไม่เชื่อเรื่องขวัญและขาดหมอลำแล้ว พิธีทำขวัญย่อมไม่ สามารถเกิดขึ้นได้ โดยเฉพาะความเชื่อขวัญของคนไทยพวนและไทยเขมรเริ่มเปลี่ยนแปลง ไปอย่างเห็นได้ชัด คนไทยพวนและไทยเขมรที่ตำบลหนองยาว และตำบลเมืองเก่า อำเภอ พนมสารคาม ที่ตั้งบ้านเรือนใกล้กับคนไทยและอยู่ใกล้กับตัวเมืองที่มีความเจริญ ซึ่งพิธีทำขวัญมี แนวโน้มจะถูกกลืนกลายเป็นแบบธรรมเนียมไทยได้รวดเร็วกว่าคนไทยเขมรที่ตำบลดงน้อย อำเภอ ราชสาส์น ที่ตั้งอยู่ห่างจากตัวเมืองและตั้งบ้านเรือนเป็นกลุ่มใหญ่ห่างจากกลุ่มคนไทย